

"Belki madde-i nurdan, hatta zulmetten, hatta esîr maddesinden, hatta manalardan, hatta havadan, hatta kelimelerden zihayat, zişuuru kesretle halkeder..." ifadesini açıklar mısınız, manadan varlık nasıl yaratılır?

Bizim varlık telakkimiz, ekseriyetle kesif ve cismani varlıklardan ibarettir. Halbuki **varlık sadece taş, toprak, ağaç gibi cismani ve kesif şeylere münhasır değildir.** Varlığın çok muhtelif kısımları vardır. İnsan akli ekseriyetle maddi ve cismani şeylerle ülfet ettiği için, nurani ve latif varlıkları anlamakta ve kabul etmekte zorlanıyor. Hâlbuki **akla görünen nurani ve latif varlık vardır.** Bunlardan yola çıkarak aklın idrak edemediği nurani varlıkları mukayese yolu ile anlayabiliriz.

Mesela, kelime ve lafız kesif ve maddi varlık sınıfındandır. Kelimenin manası ise latif ve nurani varlık sınıfındandır. Nasıl ki gözle görünmeyen canlılar ancak mikroskopla görünüyorsa, aynı şekilde o mananın da akıl ve gözle görünemeyen nurani ve latif vücudu vardır. Bu nurani ve latif olan mananın vücudu, maddi tartılarla ve ölçüler ile idrak edilemez, ama inkâr da edilemez.

Ham petrol rafineden geçince incelik ve kalınlık noktasında muhtelif sınıflara ayrılır. Ama hepsi de petroldür. Şimdi ziftin içinde kaybolmuş bir şuurlu canlıya uçak yakıtını tarif etsek, anlamakta zorlanır. Zira petrolün sadece zifte münhasır olduğuna inandığı için, incelmış olan uçak petrolünü aklına sıkıştırıyor.

Aynen öyle de varlıkların da çok muhtelif sınıfları vardır. Bu varlıkların kimisi zift gibi, kimisi kalyak gibi, kimisi motor yağı gibi, kimisi incecik uçak yakıtı gibi vs... Kelime, nasıl varlık âleminin bir kısmı ise, kelimeye bağlı olan mana da varlık âleminin ince ve latif bir cihetidir. İşte Allah bu ince ve latif varlıklardan ince ve latif şuurlu varlıkları yaratabilir.

Mücerred, izafi bir kelimedir, cesede nisbetle ruh çok daha latiftir. Allah'ın isim ve sıfatları da ruha nisbetle daha latiftir. Cenab-ı Hak her varlık nev'inden şuurlu ve hayatlı mahlukları yaratabilir. Topraktan toprak gibi kesif şeyler vücut bulur, ateşten ateşe münasip varlıklar yapılır, nurdan nurani varlıklar, elektrikten elektriğe uygun varlıklar, manadan da manaya münasip varlıkları yaratılır.

Cenab-ı Hak kâinatta milyonlarca tür yaratmıştır. Bu türlerin de zahiri sebepleri vardır. Allah'ın ilim, irade ve kudreti sonsuz olduğu için, basit ve ehemmiyetsiz sebeplerden ve maddelerden çok kıymetli mahlukatı yaratıyor. Hayvanat olsun, insan olsun, hepsinin yaratılış sebebi basit bir sudur. Su gibi basit bir maddeden milyonlarca canlı türünü yaratan Allah'ın, diğer maddelerden de hayat ve şuur sahibi varlıkları yaratması hikmetinin icabıdır.

Kâinata birbirinden farklı çok âlemler vardır. Bazı âlemler kayıt ve kesafet noktasından maddidir ve hususi kaideleri vardır. Bazı âlemler nurani ve latiftir. Bir âlemin kayıtlarının mahkumu olup, o âlemin penceresi ile diğer âlemlere bakarsak, çok şeyleri anlamakta ve kabullenmekte zorlanırız. Bu yüzden her âlemi kendi şartları içinde değerlendirmek gerekir.

Bu farklı âlemler içinde lafız, maddi âlemlere yakın bir mefhumsa, mana da latif ve nurani âlemlere yakın bir mefhumdur. Nasıl lafız ile bir yazı, bir kitap, bir dergi yazmak mümkün ise, lafzın ruhu ve esası hükmünde olan manalardan da ona münasip şuur ve hayat sahibi nurani varlıkların yaratılması gayet mümkündür. Hatta manalar lafzın esası olmasından dolayı, lafızdan daha kavi, daha rasihdir ki, bir manaya bazen çok lafızlar tahsis edilmiştir.

Yani Allah, nasıl sudan, canlıları yaratıyorsa, latif ve nurani olan manalardan da şuur ve hayat sahibi varlıkları yaratabilir ve yaratmıştır.

Âlem-i lafızdan nasıl dergi, kitap, makale, cümle, kelime teşekkül ediyorsa, âlem-i manadan da ona münasip latif ve nurani varlıklar teşkil ediliyor.

"Seyyalât-ı latife" tabirinin manası çok geniştir. Bunun içine maddi âleme yakın olan su da girer, latif âlemlere yakın olan diğer nurani mahluklar da girer. Bu yüzden bu tabiri sadece akıcı, maddi unsurlara tahsis etmek, çerçeveyi daraltır, diğer nurani ve latif mahlukatı tabirin dışına atar. **Seyyalat-ı latife** denilince, su da nurani anlaşılır, latif mahluklar da.